

«KAMOLOТ»
KUTUBXONASI

Франц
Кафка

Жараён

Франц
Кафка

Жараён

ЯНГИ АСР АВЛОДИ
ТОШКЕНТ
2016

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84(4Нем)

К – 30

Кафка, Франц

Жараён. Франц Кафка / Роман. Таржимон ва сўнгсўз муаллифи В.Файзуллоҳ, Сўзбоши муаллифи Х.Дўстмуҳаммад. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – 448 б.

ISBN 978-9943-27-696-3

Нашриётимиз номига келган мактублар орасида Франц Кафка ижодига қизиқувчилар талайгина эканлиги, очиғи, бизни ҳайратга содди. Демак, ўзига хос фавқулодда истеъдод эгаси бўлган, ёзганларини англашга интилишимиз мутолаага қайта ва яна қайта «мажбур» қиладиган адиб асарлари ўзбек китобхонининг ҳам қалбига яқин. Бундан бошимиз кўкка етди.

Вафо Файзуллоҳ таржимаси асосида нашрга тайёрланган мазкур китоб Кафканинг дунё китобхонлари қалбини ларзага солган икки асари – «Жараён» ва «Отамга хат»ни ўз ичига олган.

Ҳар иккала асар ҳақида ўқувчига қисқача маълумот бериш жуда қийин ва айна пайтда жуда масъулиятли иш. Чунки улардаги моҳиятни бир қолипга сиғдириб бўлмайди.

Инсониятнинг қисмати, яшаш ҳуқуқи, эрки, қадр-қиммати, дахлсизлиги тўғрисида унинг ўзи билганларидан ташқари яна ҳам мураккаброқ, яна ҳам чигалроқ мулоҳазалар борки, улар ҳақида тақдим этилаётган ҳар иккала асарда ўқиймиз.

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84(4Нем)

Таржимон

Вафо ФАЙЗУЛЛОҲ

ISBN 978-9943-27-696-3

© Франц Кафка, «Жараён». «Янги аср авлоди», 2016 йил.

ҲАРАКАТДАН ТЎХТАГАН ЖАРАЁН ҚИССАСИ

Эссе-муқаддима

«Афтидан кимдир Йозеф К.га туҳмат қилган чоғи, ахир у ҳеч кимга ёмонлик қилмаган, бирон-бир ножўя иш ҳам содир этмаганди, шунга қарамай уни ҳибсга олишди».

Кимдир ҳибсга олиними, демак, ҳадемай суд жараёни бошланади. Суд жараёни асносида, одатда қандайдир ҳақиқатларга ойдинлик кири-тилади. Асарнинг номланиши ўқувчини биринчи навбатда шундай хаёлга ундайди. У ўзини суд жараёни ҳақидаги тафсилотларни ўқишга чоғлайди. Бироқ...

Йозеф К.нинг ҳибсга олиниши ҳақидаги хабар билан бошланган «Жараён» биринчи марта 1925 йили нашр этилган бўлса-да, айрим маълумотларга кўра, у 1914–1915 йилда, бошқа маълумотларга қараганда эса 1918–1919 йилда ёзилган. Ҳарқалай, Франц Кафка «Жараён»ни ёзганида 30–35 ёш орасида бўлган. Шу ёшдаги одам ҳаётнинг бу қадар мураккаб синоатларини қандай қилиб бир роман қаҳрамони тимсолида мужассам қила олди экан, – деган савол ҳали-ҳануз дунёдаги кўплаб адибларни, мутахассисларни, адабиёт ихлосмандларини қизиқтириб келади, ўйга толдиради. Баҳсга чорлайди. Мунозарага ундайди.

Тугал ечим, тугал ҳулоса эса топилмайди.

Борди-ю топилганда, борди-ю роман бир ўқишда кўнгилга, шуурга тўласича жо бўлиб қўя

қолганида, уни иккинчи, бешинчи, еттинчи марта ўқиш ҳожати қолмаганида «Жараён» деган асар Франц Кафка деган исмга қўшилиб аллақачон унутилиб кетган бўлар эди.

«Жараён» бир ўтиришда, бир кечада ўқиладиган роман эмас. Уни ўқиш хийла қийин. Бир боб ўқиб, орқага қайтишингиз, хаёл қочиб, ўқиётган тафсилотларингизни тушунмай қолишингиз, гап нима ҳақда бораётганини илғашга қийналиб, калаванинг учини йўқотиб қўйишингиз ҳеч гап эмас. Жумла тузилиши, гап қурилмаси, фикрни ифода этиш услуби эзмаликка, ҳатто мижғовликка мойил. Бошқача, ўзгача, ғалати.

«Ўзгача», «ғалати» сифатлари «Жараён»тагина эмас, адибнинг бутун ижодига энг ихчам ва лўнда таъриф дейиш мумкин (адибнинг кундаликларида «Ёзганларим ҳам ғалати», деган жумла келади). Ғайритабий тасвир, ғайритабий одамлар образи. Чунки адибнинг, адиб шахсининг, Франц Кафка деган инсон зуваласининг ўзи ғайритабий. Шуларнинг маҳсули ўлароқ, ёзувчининг бадий тафаккури ғоятда ғайритабий эканлигидан ажабланмасак ҳам бўлади.

Романнинг бошламасига эътибор бердингизми? Ҳеч бир кимсага ёмонлик қилмаган, ҳеч бир ноҳўя ишга қўл урмаган Йозеф К.ни нима сабабдан ҳибсга олишди? Шунинг ўзи ғалатиликнинг бошланиши эмасми?

Шу ғалатилик ўқувчини мафтун этади, у мазкур савол жавобини топаман, деган хаёлда ўқийверади, ўқийверади. Жавобдан эса дарак йўқ. Устига-устак саҳна ошгани сайин саволларнинг сони ортаверади.

«Жараён» – савол, «Қалъа» – савол, «Америка» – савол, бири-биридан ноёб новеллалар, Франц

Кафканинг ўзи, унинг ижоди яхлит бир савол. Ҳар бир давр, ҳар бир ижтимоий ҳолат, ҳар бир тафаккур тарбиясида тарбия топган авлод китобхонлар ўзича, ўзгача жавоб топадиган, лекин сира тугал тўхтамга кела олмайдиган саволлар мажмуаси.

Роман мутолаасига киришган китобхон, ҳадемай бошланажак жараёнга руҳан ҳозирлик кўради. Ҳозирча муқаддима. Қаҳрамон ўзини ҳимоя қилиш ҳаракатида юрибди. Бу табиий ҳол. Фақат... фақат Йозеф К.нинг дам меҳмонхона бекаси Фрау Грубахга, дам фройлейн Бюстнерга, дам фройлейн Монтагга йўлиқиб, ўзининг ҳибсга олинганлиги ҳақида гап қўзғашлари, нималарнидир сўраб-суриштиришлари, алланималарни уларга уқтиришга уринишлари ўзини ҳимоя қилмоқчи бўлган одамнинг безовталикларига ўхшамайди.

Жараён бошланишидан эса ҳамон дарак йўқ. Сабаб?

Кафканинг асарлари ҳужайра-ҳужайрасигача саволлардан тўқилган дедик. Аввало, қалашиб келадиган катта-кичик саволларнинг ҳаммасини батафсил илғаш қийин, қолаверса, ўзингиз илғаган, тушуниб етган саволларга жавоб топиш, улар ҳақида мулоҳаза юритиш китобхондан етарли даражада билим, малака ва жасорат талаб қилади. Зеро, ҳаётда одам ўзи у ёки бу даражада билиб-англаб етган ҳақиқатлари юзасидан ҳам очиқ-ойдин мушоҳада юритишдан, тайинли хулоса чиқаришдан ўзини тийиб туради, кўпинча. Бунга юраги бетламайди. Кафканинг қаҳрамонлари эса ўзини тиймайди, улар ҳар қандай аччиқ ҳақиқатлар ҳақида юрак ютиб мулоҳаза юритаверади. Энг изтиробли, энг қалтис ҳолатларга мардонавор кириб бораверади ва муҳими, ҳеч бир жойда кўз ёши қилиб ўтирмай-

ди. Дарвоқе, Кафканинг қаҳрамонлари ҳеч бир жойда йиғлоқилик қилмайди, улар китобхонни бўлар-бўлмас кўз ёши тўкишга «мажбурламайди».

Франц Кафканинг асарлари фақат саволлардан иборат десак янглишамиз. Саволлар адиб асарларининг алоҳида бир маъно қатламини ташкил этади, холос. Бу маъно қатлаמידан кейин жавоб ва ҳукм қатламлари ҳам келади. Савол-жавоб, ҳукм ва яна савол қоришиб кетади.

Романнинг бошланғич жумласини ўқидик. Ҳеч бир ноҳўя иш қилмаган одамнинг ҳибсга олинishi ғалати туюлди, шунақа ҳам бўлар эканми, деб кўнгилда савол туғилди ҳам. Саволнинг бир «чеккаси»дан мўралаб турган жавоб – ҳукм ҳам мавжуд. Яъни, ҳа, ҳаётда нималар бўлмайди дейсиз, одам ҳеч нарсадан ҳеч нарса қамоққа олиниши ҳам мумкин!

Зиёли инсон борки, бирор аниқликдан хабар топса, индамай қўя қолмайди. Нега, нима учун, нима сабабдан дея суриштиришга киришади. Шу боис у Йозеф К.нинг ҳибсга олиншини тушунолмайди. «Ия, – дейди у ажабланганини яширмай, – бу юртда қонун-қоида, тартиб-интизом борми, ўзи?» деб баралла сўрайди. Шундай деб турганида биринчи бобнинг ўзидаёқ саволига аниқ-лўнда жавоб ҳам келади. *«Ахир у (Йозеф К. – Х.Д.) ҳамманинг ҳуқуқлари кафолатланган, осойишталик ҳукмрон давлатда яшайпти-ку, бунда қонунлар бузилмаслиги даркор эмасми?»* Афсуски, воқеалар оқими хатарли тус олади. Қаҳрамонимиз жиддийроқ ҳаракатга тушади. Анчадан буён кўринмай кетган амакиси унинг жонига ора киришга тутинади. Ахир у Йозефнинг устида ўлиб қолишга шай, бунинг устига у ўзини Йозефнинг валинеъмати деб билади. Пи-

ровардида, амаки жиянини мактабдош дўсти бўлмиш бообрў адвокат Гульднинг ҳузурига етаклаб боради.

Гульд кўпни кўрган, суд маҳкамасидаги казо-казолар орасида таниш-билишлари сероб. Шу ўринда ўзбек китобхони кўнгли бирдан хотиржам тортади, чунки шу қадар тажрибали адвокат ишни босди-босди қилиб юборишига умид боғлайди. Демак, жараён бошланмай тугайди, ношуд Йозеф К. бошига тушган кулфатлардан халос бўлади-қўяди. Бироқ «Адвокат. Фабрикачи. Рассом» деб номланган бобда адвокатга боғланган умидлар шу қадар рўёга айланадики, асти қўяверасиз. Ушбу бобдаги адвокатура хизмати, адвокатлар номаъи аъмоли ҳақидаги ҳикояни романнинг энг гўзал саҳифалари дейиш мумкин. Шу ўринда адибга хос аччиқ киноя, пичинг-пичинда авж пардага кўтарилади.

Адвокатлар идораси бир ҳолатда, бу идора соҳибларининг суд жараёнларида кўрсатадиган кароматлари ҳам шундан афзал эмас аслида, лекин улар ўзларини соҳибкаромат одамлар деб кўз-кўз қиладилар. Йозеф К. адвокатлар дунёси билан ичдан таниша боргани сайин бу тоифа кимсалардан у дунёю бу дунё ёруғлик чиқмаслигини ёрқинроқ англай боради, шу ерда дуч келган фабрикант, сўнг рассом йигит унинг кўзини мошдай очишади. *«Қонунда айбсиз киши оқланади, деб ёзиб қўйилгани билан, – дейди рассом, – бироқ мен ўз тажрибамдан шуни яхши биламанки, ҳаммасининг тескарисини қилишади».*

Йозеф К. хаёлга берилиб, суд девонхонасининг бурнига келиб қолганидан хавфсирамайди, уни бошқа нарса – «суд ишларидаги жаҳолат, нодонлик даҳшатга солар эди». Рассом йигитнинг:

«Менимча, бу ёруг оламда бирорта ҳам одам ўз таъсир кучи билан мутлақ оқланишга эриша олмаса керак», деган гапи Йозефни ўйлантириб қўяди. У кўп ўйланади, ҳардамхаёл бўлади. Ўзининг аҳволидан тегишли хулоса ясайди. «Иккиланиб турган одам ҳеч қачон адолатли ҳукм чиқариши мумкин эмас».

Лекин у нима қилсин?

Қаҳрамонимиз шу саволга жавоб тополмайди, дам «Гўё у бу ёруг оламда ёлғиз ўзи қолгандай...» бўлса, дам «Омон қолиш учун фақатгина курашиш керак», деган қарорга келади.

Курашиш учун эса... жараёндан дарак йўқ, жараён бошланадими-йўқми, ўзи? (Ахир муаллиф романи «Жараён» деб атаган-ку, қани, ўша жараён?!)

Йозеф К. лоақал ўзининг вазиятини англаб етолмай хуноб, қаерда қандай макон, қандай муҳитда, оёғини қаерга қўйиб турибди у? Шуларни билиш, ҳис этиб туриш ҳар бир инсон учун муҳим эмасми?

У шулар хусусида бош қотираётиб бошқа жиддийроқ муаммога дуч келади: у-ку, битга одам, холос. Жамият-чи, жамиятнинг ўрни, қиёфаси, шакл-шамойли аниқми? Фуқаро вазиятининг аниқлиги жамият вазиятининг аниқлигидан бошланмайдими?

Шу тариқа Йозеф К. саволлар, жумбоқлар гирдобига ғарқ бўла боради. Юзаки қараганда, у мужмал вазиятлардан қутулиб кетиш чорасини излаётгандек туюлади, аслида у жасоратда гаввос янглиғ ҳеч қандай мушкулотдан тап тортмайди, балки жонини тикиб энг хатарли ҳолатларга тиккасига кириб боради.

Йозеф К. ҳаддан ташқари фикрчан одам. Мабодо у фикрга бу қадар ташна бўлмаганда,

гўдакларча билиш мақсадида ҳар ерга тумшуғини суқавермаганида шунча балога гирифтор бўлмасди ҳам. Афсуски, у ақллилик балосига учраган. Ваҳоланки, воқеаларнинг бошланишидаёқ, яъни Йозефга қоровулликка қўйилган соқчилардан бири унга энг «доно» маслаҳатни беради. *«Ҳа, бизнинг сизга берадиган маслаҳатимиз шу: кучингизни бемаъни мулоҳазалар юритишга сарфлаб ўтирманг, яхшиси, имкон қадар, бирон-бир фикр юритишдан тийилинг. Сиздан талаб қилинадиган энг катта вазифа шу»*, – дейди у. *«Яна ўзингизнинг айбсизлигингизни пеш қилавериб, ҳудда-беҳудага қичқираверманг»*, – дейди бошқаси.

Кўряпсизми, соқчилар учун маҳбуснинг фикрламагани маъқул, улар учун мулоҳазакор одам хавфли.

Худо ақл-идрокдан қисмаган бўлса, миядаги тафаккур чўғлари сўнмаган бўлса, қандоқ қилиб фикр юритишдан тийилади одам? Қандай қилиб ва нима учун айбсизлигини пеш қилмаслиги керак? Айбдор киши ўз кирдикорларини дoston қилмайди, буни тушуниш мумкин, лекин ҳеч бир асоссиз ҳибсга олинган ҳақсиз одам ўзининг айбсизлигини пеш қилишдан ортиқ нимага ҳам ярайди? Яна қандай бошқа чора қолади унда? Ёхуд айбсиз ўзининг айбсизлигини пеш қилиш ҳуқуқидан ҳам маҳрумми?

Йозеф К. нажотни фикрлашда деб билади. Унинг фикрлаши ҳақсизликни маҳв этиш учун қилич яланғочлаб чиқмайди. У ҳеч кимсага, ҳеч бир калондимоғликка, ҳеч бир кибр-ҳавога, ҳеч бир ёлғонга очиқдан-очиқ зарба бермайди. У яна шундай разолат манзаралари мавжудлигидан одамларни огоҳ этади, уларни фош этади. Унинг фош этиши исёнга, чорага айланади.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/1485> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1485> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/1485>